

Radnice i udarnice

Plan masovnog uključivanja žena u privredu uslovljen je ogromnim žrtvama i razaranjima što su bile direktnе posledice Drugog svetskog rata na tlu Jugoslavije. Žene nisu mogle biti po strani u situaciji kada je postojala potreba za radnom snagom koja će obnoviti i izgraditi zemlji, proizvoditi hranu, zbrinuti sve ranjive kategorije stanovništva. Na osnovu Ustava i zakona žene su bile ravноправне sa muškarcima u svim segmentima života i rada, u privredi su za jednak rad dobijale jednaku platu kao i muškarci, a bio je priznat poseban položaj majki i dece. Da bi se proces masovnog uključenja žena u privredu sproveo bilo je potrebno edukovati žene za nova zanimanja, formirati obdaništa i jaslice i koordinirati rad sa sindikatima i upravama za radnu snagu. Taj posao radile su organizacije AFŽ-a od rejonskih, gradskih, okružnih, pokrajinskih do republičkih i AFŽ-a Jugoslavije.

Organizacije AFŽ-a imale su zadatak da „pretresu svaku kuću, svaku porodicu i agitacijom ubede sve ženu i devojke, koje su mogle da se uposle u jedno od naših preduzeća“ (Kizur 1949: 20). Tokom 1948. su postignuti značajni rezultati u pogledu uključivanja žena u proizvodnju, jer je od ukupnog broja radnika u Vojvodini bilo 20% žena. U 1949. preko 1.940 žena je u Vojvodini uključeno u industriju, kao povremena radna snaga. One su ostvarile 108.840 radnih sati („Ukupni uspesi AFŽ-a u Vojvodini,“ 1950: 2).

Pored edukacije za nova zanimanja bilo je potrebno organizovati mrežu obdaništa, jaslica, menzi, radničkih i mlečnih restorana, krpaona, pionirskih domova... da bi se podržalo radno angažovanje žena van porodičnog kruga. Koliko je osnivanje obdaništa i jaslica bio važan zadatak pokazuje primer ciglane „Toza Marković“ u Kikindi 1949. koja nije radila punim kapacitetom jer se „organizacija AFŽ-a u gradu nije postarala da pošalje nekoliko žena na kurs za negovateljice“, pa obdanište u krugu fabrike nije moglo da proradi (Kizur 1949: 20). Preduzeća su bila dužna prema Uredbi o dečjim jaslama i obdaništima „da pruže punu pomoć, naročito materijalnu“ (Isto, 20).

Žene su u novoj socijalističkoj državi podsticane da rade, naročito u industriji. Taj rad nije bio značajan samo sa stanovništva ekonomske samostalnosti žena i njenog samopotvrđivanja već je bio i polje gde je AFŽ politički delovao. Jedan radni dan u fabrici čarapa „Vukica Mitrović“, opisan u nepotpisanom članku „Novi život naših radnika“ (*Glas žena* novembar (1948): 5). Radni dan radnika započinjao je u 5 sati. Udarnički su radile do 13 sati. Od 13 do 14 sati organizovane su čitalačke grupe i marksistički kružoci, jer je bilo potrebno politički edukovati žene, upoznati ih sa njihovim pravima da bi mogle da koriste sve pogodnosti koje im je novo društveno uređenje zakonom garantovalo.

Radni elan u proizvodnji podstican je na više načina. Biti udarnica/udarnik značilo je prednjačiti u ispunjavanju norme, koja je bila izračunata za svaki posao. Višestruki udarnici/udarnice dobijali bi i mesto brigadira – predvodnika/predvodnica smene ili jednog organizacionog dela proizvodnje. Udarnički i brigadirski status značio je ne samo priznanje, koje se sa ponosom nosilo, već i materijalnu nagradu. Ulazak žena u privredu ohrabrivan je konkretnim primerima uspešnog radnog angažovanja žena kojima je obilovala AFŽ štampa. *Glas žena* i *Zora* su gotovo u svakom broju donosili reportaže o ženama koje su bile iskusne radnice ili su se netom zaposlike u industriji.

Jedna od najčešćih ženskih situacija u AFŽ stampi su radnice koje su radni vek započele u Kraljevini Jugoslaviji i nastavile da rade u socijalističkoj Jugoslaviji. Iz njihovim životnih priča jasno se čita novi, povoljniji položaj žena u socijalističkom društvu koji postaje još značajniji u kontrastu sa onim šta su one bile u patrijarhalnom društvu pre Drugog svetskog rata. Barbara Pulisak je bila četrdesetogodišnjakinja, poslovotkinja u Livnici „Pobeda“ koja je bila odgovorna za proizvodnju „srca“ – unutrašnjih delova odlivaka koji se prave od peska. Proizvodnja „srca“ zahtevala je veliku preciznost i brzinu izrade, a ispostavilo se da je u „Pobedi“ proizvodnja travokosačica, statora za električne motore i samovezačice zavisila od tri brigade žena koje su proizvodile „srca“. Na njihovom čelu je bila Barbara Pulisak – „Boriš –neni“, koja je organizovala ženske brigade livaca kao porodicu koja je svakodnevno premašivala normu. U tom novom zajedništvu žena livaca nije bilo straha od poslovođa, niti straha mladih radnica da pitaju ako nešto ne znaju (Vačić 1950: 13).

Mnogobrojni su bili slučajevi radnika koje su posle završetka Drugog svetskog rata napredovale unutar fabričkih proizvodnih struktura. Među njima se istakla Marija Babin, predratna radnica u Raletičevoj fabrici, koja je postala zamenica direktora iste, nacionalizovane fabrike zadužena za normiranje svih poslova (Budakov 1949: 10-11).

Марија Бабин — некада текила, а сада заменица директора

Gordodini 1942-1953

Marija Babin. Slobodna
Vojvodina 23. juli 1949. str 2.

Među najčešće ženske situacije bile su ulasci u privredu mladih radnika koje su u industriju dolazile kao seljanke ili domaćice. To je bio slučaj sa najvećim brojem žena u somborskoj Fabrici okova:

U toku godine u fabriku okova došlo je mnogo novih mladih radnika. Sve su one pre dolaska u industriju bile seljanke ili domaćice iz samog grada, a u najvećem broju omladinke iz obližnjih salaša. Zato je trebalo da se u rad unesu sa mnogo ljubavi i volje da savladaju stručnost. Danas u svim odeljenjima fabrike ima istaknutih radnika koje su postigle da visoko prebacuju normu. Na primer u brusioni, Olga Janjić, Slavka Mišina i Anica Kubatov uspevaju da prebace dnevni zadatak i sa po 170 procenata... Draga Čović koja je u odeljenju okova za nameštaj izrađuje

dnevno 1.200 predmeta umesto 800, a mnoge druge, postale su istaknuti borci za veću produktivnost rada... Danica Popović, udarnica u odeljenju za bušenje katanaca, nedavno je završila, i to sa dobrom uspehom, kurs za kvalifikovane radnike. Ona već uspešno radi sa revolver-mašinom i veoma je zadovoljna što je na kursu stekla znanje, koje joj pomaže da sa još većim uspehom obavlja posao na svom radnom mestu... (Stejić 1950: 7).

Životne priče žena koje su pre Drugog svetskog rata, bežeći od gladi, iz Bosne došle u Vojvodinu i tu gradile novu budućnost reprezentuje iskustvo Cvete Boškov. U trenutku kada je pričala o svom životnom putu bila je udarnica, „radnica-snovalja“ Tekstilne fabrike „Sonja Marinković“ u Novom Sadu (Pisarević 1950: 8-9). Iz sela u Bosni gde je rođena krenula je u Vojvodinu, sama bez roditelja kao devojčica, bežeći od gladi. Nju i mnogo drugu decu iz Bosne primili su bogati seljaci. Bilo je i dobrih ljudi među tim gazdama, ali Cveta je bila smeštena kod gazde kod koga je radila kao besplatna sluškinja, više gladna nego sita, od koga je pobegla kad je napunila 18. godina. Dolaskom u grad prehranjivala se peruci, čisteći sve dok se nije upoznala sa tekstilnim radnicama. Novo poglavlje u životu Cvete Boškov započelo je po oslobođenju:

... U tom je došlo oslobođenje... Osetila je da je došao kraj njenom mukotrpnom dirinčenju za drugog... Cveta je znala zašto radi za koga radi. Znala je da radi za svoj narod – za samu sebe. Zato joj nikakav posao nije bio težak i iz jedne pobeđe ulazila je u drugu. Ukrzo je postala najomiljenija radnica – prvorac kolektiva za plan... Ukrzo je postala udarnik. Sve do sada, kada je ovaj naziv zadržala po 17 put, stalno je bila na čelu kolektiva kao najbolja radnica. Odlikovana je Medaljom rada... Tako je dočekala 17 mart 1950. Tog dana je ona izvršila svoj petogodišnji planski zadatak... Kao nagradu dobila je fini švajcarski sat - dar kolektiva i preduzeća. Tek sada, posle 16 godina napornog rada u Novoj Jugoslaviji, ispunio se san Cvete Boškov, san o boljem životu, o radu i rezultatima rada koji će se ceniti i poštovati (Pisarević 1950: 8-9).

O svom privatnom životu Cveta Boškov je rekla sledeće:

... Sada sam potpuno srećna i zadovoljna. Imam kuću, lep nameštaj, dobila sam i ručni sat. Imam i sina. Sada ide u četvrti razred osnovne škole. Kad završi malu maturu obećala sam da će mu pokloniti ovaj sat – ali ne kao običan sat nego kao uspomenu od majke kada je slavila svoju veliku pobjedu (Isto, 10).

Zagorka Arnautović, jedna od prvih žena zavarivača, Glas žena 12 (1949): 7.

Žena u industriji. Femeia nouă 3. 1952. Čitalački čas radnica fabrike „Vukica Mitrović“ u Apatinu. Glas žena 1 (1948): 5.

Godine 1950. žene su u Vojvodini činile trećinu radništva, njih oko 30.000 učestvovalo je u takmičenju za veću produktivnost, 3 260 žena je dobilo udarnički status, 15 ih je „izvršilo je Petogodišnji plan“ pre roka, a dve žene su postale inovatorke (Kabiljo 1950: 21). Uslovi rada u kojima su radili muškarci i žene prvih godina posle rata bili su teški. AFŽ je pomagao i pratio ulazak žene u privrednu i reagovao na probleme u vezi sa položajem radnika o čemu svedoči tekst Anice Kabiljo „Više brige o ženi radnici“ (Isto, 21-22). Anica Kabiljo je konstatovala da su žene uspešno zamenile muškarce „na velikom broju radnih mesta“ ali, dešavalo se da ne budu pošteđene onih radnih mesta gde uslovi rada zahtevaju veliku fizičku snagu i izdržljivost što je dovodilo do ugrožavanja ženskog zdravlja. Ona je nabrojala preduzeća u Vojvodini gde su registrovani takvi slučajevi i opisuje uslove u kojima su žene radile:

U preduzeću „Petar Drapšin“ u Novom Sadu žene rade pod vrlo teškim uslovima u radionicama sa vrlo visokom temperaturom, vuku kolica sa metalom teškim do 130 kg... U lokalnim ciglanama radnice rade od 3 časa izjutra bez kecelje, te su za vreme radnog vremena skroz mokre... U preduzeću „Ivo Lola Ribar“ u Odžacima gde one čine 75% radnika, žene rade najteže poslove, a ima i lakših radnih mesta gde rade muškarci... (Kabiljo 1950: 21).

Kabiljo je u članku zahtevala da se napravi pravednija raspodela radne snage i da se obezbede zaštitna sredstva za otežane uslove rada imenujući pri tom odgovorne za nabrojane propuste: uprave fabrika i opštinske odbore sindikata. Za AFŽ je naročito osetljivo pitanje bilo ono u vezi zaštite trudnica i majki u radnom odnosu. U navedenom članku Anica Kabiljo kaže da je „narodna vlast posebnom Uredbom zaštitila ženu trudnicu i majku dojilju od teških fizičkih poslova i zagarantovala joj porođajno odsustvo i mogućnost da othrani svoje dete“ (Isto, 21). Uredba se poštovala u „70% slučajeva“, ali bilo je primera i drugačijeg postupanja:

No ima slučajeva da žene trudnice odbijaju da idu na lakši posao, a uprave preduzeća i rukovodstvo sindikalne podružnice se složi sa tim, umesto da joj objasne koliko taj rad može štetno delovati na njeno i na zdravlje budućeg deteta... (Isto, 21).

Anica Kabiljo je smatrala da zastupljenost žene u privredi nije bila u srazmeri sa zastupljenošću žena u sindikatima i da zbog toga ne postoji osetljivost za probleme radnica:

U Vojvodini, na primer ima 268 profesionalnih sindikalnih rukovodilaca, od toga je 16 žena. U tekstilnim preduzećima, gde 80% radnika čine žene, jedva ih je 50% zastupljeno u upravnim odborima sindikalnih podružnica, a u kudeljarama gde je taj procenat sličan još i manje (Isto, 21).

Ulazak žena u privrednu nije bio lak projekat. Trebalo je izgraditi nove, aktivne ženske uloge što je zahtevalo i promenu odnosa u porodici iz koje su žene masovno izašle u javnu sferu. Bio je to proces koji se oslanjao na ideoološku, političku, zakonsku i finansijsku podršku države koji je omogućio velikom broju žena da postanu ekonomski samostalne, politički aktivne i društveno vidljive.

JERBICS GULYÁS REGINA
a zrenyanini „Udarnik“ harisnyagyár rohammunkásnője

Gordana Češić
Vojvodini 1942-1953

Jerbič Gujaš Regina udarnica u fabriци „Proleter“ u Zrenjaninu Dolgozó Nő 4 (1950):

AFŽ je nesamostalna organizacija

Žene su u socijalističkoj Jugoslaviji na osnovu Ustava i zakona bile ravnopravne sa muškarcima, ipak njihova najmasovnija i najznačajnija organizacija – AFŽ Jugoslavije nikada nije bila samostalan entitet. Ovaj princip je 1948. utvrđen i Statutom organizacije donesenim na najznačajnijem skupu organizacije 1948.

Drugi kongres Antifašističkog fronta žena Jugoslavije održan je 25, 26 i 27. januara 1948. u Beogradu. Učestvovalo je oko 800 delegatkinja – predstavnica Pokrajinskog, sreskih okružnih i mesnih odbora AFŽ-a iz svih krajeva Jugoslavije. Predsedavala je Cana Babović, predsednica Centralnog odbora AFŽ-a Jugoslavije. Značaj ovog kongresa je u tome što je usvojen Statut

organizacije i doneseni planovi rada koji su sadržani u rezolucijama Drugog kongresa AFŽ-a Jugoslavije:

- *Rezoluciji Drugog kongresa Antifašističkog fronta žena Jugoslavije o brizi za decu i mlađe* kojom su se članice organizacije obavezale da će čuvati i vaspitati decu „u duhu nove Jugoslavije u odanosti i ljubavi prema otadžbini i međusobnoj ljubavi“ (Rezolucije Drugog kongresa AFŽ-a Jugoslavije, *Žena danas* 52 (1948): 36).
- *Rezoluciji Drugog kongresa Antifašističkog fronta žena Jugoslavije o učešću žena u privredi* kojom su se članice organizacije obavezale da će raditi na daljem povećanju broja žena u privrednom i društvenom životu zemlje;
- *Rezoluciji Drugog kongresa Antifašističkog fronta žena Jugoslavije o učešću žena u borbi protiv ratnih huškača* kojom su se članice organizacije obavezala na izgradnju socijalizma pod rukovodstvom KPJ i Maršala Tita, jer je to bilo “identično borbi za mir” (Isto, 36-39).

Statut Antifašističkog fronta žena Jugoslavije je bio obavezujući dokument za sve organizacije iz sistema AFŽ-a. Iz Statuta organizacije vidi se da je AFŽ Jugoslavije sastavni deo Narodnog fronta Jugoslavije. Pokrajinska organizacija AFŽ-a je bila u rangu sreskih, okružnih i mesnih organizacija čiji je najviši organ - konferencija AFŽ-a.

Gordana Jevodini 1942-1953

Sreski odbor AFŽ-a Sreza alibunarskog.
Glasa žena 2 (1948): 24.

REZOLUCIJE DRUGOG KONGRESA

REZOLUCIJA

DRUGOG KONGRESA ANTIFASISTICKOG FRONTA ŽENA JUGOSLAVIJE O BRIZI ZA DJECU I MLADE NARASTAJE

Mi delegacione II Kongresa žena Jugoslavije, shvatajući značaj zadatka — brige o djeci — koji je pred nas postavio drugi Tit. Obavezujemo se da ćemo čuvati našu djecu i bolići nad njom da bi mogli zaista postati dostojni građani nove Jugoslavije, građani nove zemlje socijalizma.

Obavezujemo se da ćemo našu djecu odgajiti u duhu nove Jugoslavije, u odanosti i ljubavi prema održim i međusobnoj ljubavi. Učićemo ih da svoje interese nikad ne odvajaju od interesa zajednice. Koristimo sredstva koja nam pruža naša država da odgojimo zdrave, radne i disciplinovane lude. Pomoći ćemo im da do kraja izvršavaju svoj osnovni zadatak da uče i savjesno izvršavaju svoje školske obaveze. Razvijaćemo kod njih želju za sticanjem znanja, sa-moinicijativu i stvaralačke snage.

Tako ćemo ih pripremiti da preuzmu i dalje razvijaju djelo izgradnje socijalizma u našoj zemlji.

Da bi to ostvarile, a uzimajući u obzir konkretnе predloge iznjelite u referalima i diskusiji, II Kongres postavlja pred sve organizacije AFŽ sljedeće zadatke:

1) Pojačati kulturno-prosvjetni i politički rad među ženama putem konferencija, čitalačkih grupa, seminarata, predavanja, kurseva, širenjem knjige i štampe i tako pomoći prosvjećivanju žene, jer vaspitati djecu u duhu nove Jugoslavije, i odgojiti ih da budu njezini svjesni građani, mogu samo žene oslobođene predrasuda, izdignute i politički svjesne.

Vaspitanje djece na nov način traži znanja i umještost, i zato je dužnost naše organizacije da upoznaje žene-majke sa njihovom odgovornom ulogom u vaspitanju djece, i da ih u ovome poučata.

Učiteljice i nastavnice, članice organizacije AFŽ, treba da pomognu našu organizaciju u ispunjenju ovog zadatka.

2) Ostvariti punu saradnju između doma, škole i pionirske organizacije. U tu svrhu povezati se sa školom i pionirskom organizacijom i preko roditeljskih sastanaka, učešćem u školskim savjetima i na savjetovanjima prosvjetnih radnika produbljivati pitanje odgoja djece. Upoznati se sa teškoćama u radu škole i pionirske organizacije i pomoći im da ih prebrode.

3) Naše organizacije treba da budu glavni oslonac naše narodne vlasti pri osnivanju savjetovališta za majke i djece, dječjih dispanzera, oporavilišta itd. Učiniti sve da se tim ustanovama služe sve majke, kako bi odgojile zdravu i naprednu djecu.

4) Naše organizacije treba da budu prvi pomoćnici narodne vlasti u organizovanju šireke mreže dječjih jasala i obdaništa i tako pomognu radnoj ženi da njen dijete bude zbrinuto, pravilno razvijeno i vaspitano.

Organizacije AFŽ su dužne da daju inicijativu za otvaranje ustanova dječje zaštite, da svojim iskustvom pomognu pri ujihovom ostvarivanju, da proučavaju ovaj problem i doprinesu da te ustanove budu na dostojojnoj visini.

U tu svrhu ostvariti čvrstu vezu sa narodnom vlastu i sindikatima.

Ostvarenje ovih ustanova je u prvom redu zadatak samih radnika i namještence.

Naše organizacije dužne su takođe da pomognu radnici sela da zbrine svoje dijete za vrijeme poljskih radova u sezonskim obdaništima i jaslima.

5) Specijalnu pažnju treba posvetiti djeci bez roditelja išenog materinske ljubavi i brige.

Dječji domovi ostaju stalna briga naših organizacija. Putem patronata ukloniti kasarnski izgled dječjih domova, snabdati ih blaznim knjigama, štampanom, igračkama, pružiti svestrano pomoći vaspitačima u odgoju djece, Saradivati pri osnivanju radionica i gospodarsiva dječjih domova, i očiniti sve da naši domovi postanu dragi i topli roditeljski domovi i živi radni kolektivi.

Briga žena mora se prenijeti i na djecu pod starateljstvom srušenjem kod staratelja. Aktivno učešće žena u starateljskim savjetima, sprovodenje stroge evidencije nad životom, radom i odgojem ove djece, upoznavanje širokih masa žena sa zakonom o starateljstvu, brig u njihovoj daljoj budućnosti, omogućite da i ta djeca imaju sve uslove da postanu dobri i korisni građani svoje zemlje, dostojni naše srećne zajednice.

6) Isto tako putem patronata svestrano pomoći interne, domove učenika u privredi i dačke kuhinje.

7) Osigurati našoj djeci radosno djetinjstvo osnivanjem igrališta, parkova, ljetovališta itd.

Da bi ispunile sve ove zadatke obavezujemo se da ćemo produljivati pitanje odgoja djece, izučavati organizaciju i rad svih ustanova dječje zaštite, upoznavati se sa svim zakonskim propisima iz ove oblasti i izdici specijalni katalog žena, koje će se posvetiti ovim pitanjima.

REZOLUCIJA

DRUGOG KONGRESA ANTIFASISTICKOG FRONTA ŽENA JUGOSLAVIJE O UČESCU ŽENA U PRIVREDI

Drugi kongres Antifašističkog fronta žena Jugoslavije, održan 25., 26. i 27. januara 1948. g. u Beogradu, — na početku druge godine ostvarenja prvog Petogodišnjeg plana — konstatuje:

da su žene Jugoslavije dale dragocjen doprinos u stvaralačkom radu na podizanju naše zemlje i izgradivanju socijalizma u ovoj;

da pred Antifašističkim frontom žena Jugoslavije, jednim od moćnih stubova Narodnog fronta, stoje i dalje veliki zadaci: obuhvatanje svih rodoljubivih žena i njihova aktivizacija u opštem radu na izgradnji zemlje, na ostvarenju Petogodišnjeg plana, za sreću i blagostanje naših naroda, naše djece, naših budućih pokoljenja.

Drugi kongres Antifašističkog fronta žena Jugoslavije smatra da je potrebno:

1) pojačati učešće žena u privrednom i društvenom životu, preduzeti potrebne mjere za stručno osposobljavanje i usavršavanje žena u industriji, široko ih mobilizirati za počinjanje kurseva koje organizuje narodna vlast, preduzeća, sindikati, i organizovati stručne kurseve od strane Antifašističkog fronta žena.

Raditi na otvaranju dječjih ustanova da bi se pomoglo ženama radnicama.

2) Objasnjavati ženama velike zadatke koje Petogodišnji plan postavlja pred našu industriju, raditi na uvaženju što većeg broja žena grada i sela u privredi i industriji.

3) Upoznavati žene sela sa mjerama za unapređenje poljoprivrede, aktivizirati ih na sprovodenju tih mjera i provodenju zadataka Petogodišnjeg plana u poljoprivredi.

Raditi na masovnom učlanjivanju žena u zemljoradničke zadruge i zaštititi se za njihovo učestvovanje u radu zadruge. Proužiti punu pomoć u izgradnji zadružnih domova, značajnom zadatku koji Narodni front ostvaruje na selu.

4) Što šire obuhvatiti žene u radu na izvršavanju lokalnih planova Narodnog fronta.

Antifašistički front žena okupiće sve napredne i radne žene Jugoslavije i daće i buduće svoj doprinos da bi od naše zaostale zemlje izgradili jednu od najnaprednijih zemalja na svijetu.

REZOLUCIJA

DRUGOG KONGRESA ANTIFAŠISTIČKOG FRONTA ŽENA JUGOSLAVIJE O UČESCU ŽENA U BORBI PROTIV RATNIH HUŠKAĆA ZA PRAVEDAN I ČVRST MIR

Drugi kongres Antifašističkog fronta žena Jugoslavije, održan u Beogradu od 25 do 27 januara 1948. g., saslušavši iscrpne referate i nakon svestrane diskusije, pokazao je još jednom jednočinost i nepokošljivu odlučnost žena Jugoslavije u borbi protiv ratnih huškača, za učvršćenje mira i demokratije u svijetu.

Žene Jugoslavije, koje su nedavno preživjele sve strahote rata, kao žene i majke diju odlučno svoj glas protiv pokušaja realacionarnih snaga u svijetu, koje na čelu su ameđictim imperialistima nastoje da izazovu novi rat.

U borbi protiv potpaljivača rata one su čvrsto povezane sa svim naprednim ženama u svijetu, sa svim demokratskim snagama čovječanstva, koje, zdržene, u frontu mira, na čelu sa Šverješkim Savezom, prestavljaju veliku snagu koja je u stanju da osuđeti i razbiti imperialističke planove za novi rat, i spasiti čovječanstvo od ratnih strahota.

Ujedinjene sa čitavim narodom u Narodnom frontu, pod rukovodstvom Komunističke partije i Maršala Tita, žene Jugoslavije, slobodni i ravнопravni ljudi u slobodnoj domovini,

otetljene u borbi protiv fašizma i u izgradnji narodne demokratije, postale su jedna od sigurnih i aktivnih snaga u frontu mira.

Naše žene su svjesne da svoju bolju budućnost grade sume, svojim radom na socijalističkoj izgradnji zemlje, da taj rad znači odbranu zemlje i očuvanje plodova naše borbe, znači borbu protiv imperialističkih potpaljivača rata i njihovih planova.

U ime miliona žena Jugoslavije koje predstavlja, Kongres se obavezuje:

da žene Jugoslavije, ujedinjene s čitavim narodom u Narodnom frontu i preko svoje organizacije Antifašističkog fronta žena treba i dalje da učaku sve snage u delo ekonomskog podizanja i socijalističkog izgradnje svoje zemlje, za ispunjenje Petogodišnjeg plana, jer to, uz privredni i kulturni procvat naše zemlje, inovacijski i kulturni život naših naroda, znači ogromnu podršku demokratskim i mirolojubivim snagama čovječanstva u borbi protiv ratnih huškača;

Antifašistički front žena treba da pojača svoj rad među ženama u smislu neprekidnog oblažnjavanja ženama duboke povezanosti naše borbe na polju izgradnje socijalizma s opštom borbom za mir. Naše organizacije treba da obaveštavaju žene o dogadjajima u svijetu, da im objasne ulogu nove Jugoslavije u frontu mira i demokratije, smisao jačanja demokratskih snaga u borbi protiv ratnih huškača;

Antifašistički front žena još više i aktivnije treba da razvije borbu za učvršćenje mira na međunarodnom polju, jačajući i šireći i dalje naše veze s demokratskim ženskim organizacijama i ženama cijelog svijeta, pomažući na taj način očuvanje svih naprednih ljudi u borbi za mir.

Dizluci odlučno svoj glas protiv ratnih huškača, Kongres poziva žene cijelog svijeta da još jače zbiju svoje redove, još lješnje se povežu u Međunarodnoj demokratskoj federaciji žena, za odbranu prava na život, odbranu suvereniteta i nezavisnosti svih naroda, za pravedan i čvrsti mir.

42-1953

Statut Antifašističkog fronta žena Jugoslavije

Antifašistički front žena Jugoslavije je demokratska antifašistička organizacija, koja je sastavni dio Narodnog fronta, okuplja, ujedinjuje žene Jugoslavije oko programa Narodnog fronta, razvijajući najraznovrsnije forme rada među ženama kako bi najšire mass žena aktivnije učestvovale u društvenom i privrednom životu, u narodnoj vlasti, u izgradnji zemlje, stvaranju i organizovanju ustanova za majku i dječje i vaspitanju djece i svim drugim zadacima koji se pred ženama postavljaju u izgradnji Federativne Narodne Republike Jugoslavije. U tom silju organizacija AFŽ aktivno radi na političkom i prosvjetnom podizanju najširih masa žena.

ČLANSTVO

1) Član Antifašističkog fronta žena Jugoslavije može biti svaka žena koja uživa sva građanska i biračka prava u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, usvaja program i Statut Narodnog fronta i

Statut AFŽ i radi na ostvarenju programa Narodnog fronta.

Članovi Antifašističkog fronta žena su članovi Narodnog fronta.

2) Prava i dužnosti članova jesu: da bira i bude birana u odbore, delegate za kongres i konferencije, da prisustvuje konferencijama, sastancima, sjednicama i Kongresu, i da učestvuje u njihovom radu ako je izabrana za člana ili delegata, da iznosi svoje mišljenje i predloge o svim pitanjima organizacije i rada, da učestvuje u radu svoje organizacije i donošenju odluka; da izvrši sva poveravačna rješenja odbora.

3) Članovi Antifašističkog fronta žena Jugoslavije koji rade suprotno programu i statutu Narodnog fronta i Statuta Antifašističkog fronta žena, mogu biti istraženi iz organizacije Antifašističkog fronta žena od strane Izvršnog odbora one organizacije kojoj pripadaju. Protiv istraženja može se žaliti Izvršnom odboru više organizacije Antifašističkog fronta žena.

ORGANIZACIJA

4) Antifašistički front žena ima svoje savezne organe i svoje organe u narodnim republikama.

5) Najviši organ Antifašističkog fronta žena Jugoslavije jeste Kongres Antifašističkog fronta žena Jugoslavije, koji se saziva najmanje jedanput u dve godine. Kongres sačinjavaju birani delegati svih sreskih i njima odgovarajućih organizacija. Njihov broj određuje Centralni odbor Antifašističkog fronta žena Jugoslavije, koji raspisuje izbore za delegate. Kongres bira Centralni odbor Antifašističkog fronta žena koji broji do 200 članova, iz čije sredine Kongres bira Izvršni odbor do najviše 40 članova.

6) Najviši organ Antifašističkog fronta žena narodnih republika jeste Kongres, koga sastavlja Zemaljski odbor Antifašističkog fronta žena odgovarajuće narodne republike, a sačinjavaju ga delegati ujedinstvenih, sreskih i njima odgovarajućih organizacija. Njihov broj određuje Zemaljski odbor, koji raspisuje izbore za delegate. Kongres bira Zemaljski odbor koji broji do 150 članova, iz čije sredine Kongres bira Izvršni odbor do 30 članova.

7) Najviši organi pokrajinskih, oblasnih, sreskih i mesnih organizacija jesu konferencija Antifašistič-

kog fronta žena pokrajine, oblasti, staze, grada i mesta. Konferenciju sačinjavaju birani delegati odgovarajućih organizacija. Konferencije biraju plenume i izvršne odbore.

8) Sva rukovodstva Antifašističkog fronta žena su izborna. Rukovodstva se biraju slobodnom voljom članstva, a prostom većinom glasova.

9) Izbore za organe Antifašističkog fronta žena raspisuje Centralni odbor Antifašističkog fronta žena Jugoslavije kad se ovi vrše jedновremeno u svim organizacijama AFŽ Jugoslavije, a Zemaljski odbori kad se izbori vrše u okviru jedne narodne republike.

10) Radi učestovanja u borbi za program Narodnog fronta, za mir, za izgradnju zemlje, na političkom i kulturnom polju i u svim akcijama Narodnog fronta Antifašistički front žena Jugoslavije najčešće saraduje i uskladjuje svoj rad sa organizacijama Narodne omladine Jugoslavije, Jedinstvenih sindikata, Crvenog krsta i drugih društvenih, kulturnih i ostalih organizacija.

11) Članice Antifašističkog fronta žena razvijaju rad organizacija Antifašističkog fronta žena uskladjujući ga sa planским radom organizacija Narodnog fronta i učestvujući u radu osnovnih organizacija Narodnog fronta.

CENTRALNI ODBOR AFŽ-a JUGOSLAVIJE

izabran na Drugom Kongresu

Aceva Vera iz Skoplja, Alagić Jelčić iz Beograda, Aleksić Nadira iz Sarajeva, Babović Čana Ministar rada NR Srbije, Boša Cita iz Ljubljane, Bajelić Milica seljanke, Bogdanović Nada iz Beograda, Begović Radmila iz Sarajeva, Belać Slavko iz Mostara, Birović Fanika iz Utrusnika, Butan Anka seljanka iz Dalmacije, Bujak Anka iz Slav. Broda, Begović Božena iz Zagreba, Bošek Barica iz Zagreba, Batož Bora iz Sarajeva, Bresik Vida iz Bolanske, Bajagić Danica iz Vlašicice, Bušović Draginja, Balika Eva, Bugarić Željna iz radne zadruge „Kralj“, Bizić Žoika iz Postojne, Vranješević Milka iz Banije, Vujić Nevenka iz Beograda, Vokša Šahrija iz Kos. Mitrovice, Grojovska Karmilja iz Lazaropola, Gornjević Rajka, Gajeva Rada iz Skoplja, Gorgova Radna iz Skoplja, Gilić Cvita seljanka iz Dalmacije, Gržetić Maca, Gerlović Aleuka, Golob Šisera iz Stoča, Grabuš Vinka iz Ljubuškog, Golčnik Justri seljanka iz Primorskog, Dragić Kristina iz Tuzle, Drašković Adela iz Sarajeva, Dinić Bosa iz Dulice, Đurić Stanka seljanka, Đurićela Blaža iz Skoplja, Đurićević Bosa iz Cetinja, Đelišaš Vera iz Sarajeva, Bugenova Vaska iz Skoplja, Đurović Vasilija iz Cetinja, Đurović Vjera, Đurđković Andra iz Cetinja, Đurović Bosa iz Cetinja, Đurić Goja iz Bukvika, Đorđević Krista iz Beograda, Đerić Smilja iz Vojnića, Žihelić Ana iz Ljubljane, Zaglavniković Marica iz Zagreba, Župančić Milna iz Ljubljane, Ilić Draga iz Sarajeva, Jurča Branka iz Ljubljane, Jarnik Julka seljanka, Jovanović Lidija, Jagodić Maca, Jovanović Marica, Kiščeva Vera, Kovačević Dušanka iz Sarajeva, Kurtović Danica iz Sarajeva, Kisur Eta iz N. Sada, Kolonomsos Zamila, Koh Jona iz Beograda, Kiš Janaška iz B. Manastira, Kinder Ana iz Bjelovara, Kamenarić Anka iz Sv. Ivan Želinc, Kušec Katka iz Zagreba, Kolehić Lucia iz Našica, Krstić Marija iz Slovenije, Katača Nefca, Jovanović Radmila, Laković Stana, Ljakić Dragica iz Bos. Novog, Ljevkova Ljubica iz Skoplja, Ljubičić Rađibolja iz Sarajeva, Mandžić Antonija iz Sarajeva, Mimica Blaženka iz Dalmacije, Malinska Veselinka iz Skoplja, Mićunović Vinko, Maksimović Desanka, Marinović Dika, Medenica Dragica iz Čelinja, Mesnik Zorka iz Novog Mesta, Muča Katarina, iz Debra, Melkova Lenča iz Skoplja, Medigović Ljubića iz Čelinja, Mijošavljević Ljubinka iz Beograda, Mitrović Matra ministar prosvete NR Srbije, Mlinčić Milka iz Beograda, Manojlović Nada iz Beograda, Milošević Olga iz Beograda, Marasović Olga iz Sarajeva, Manojlović Radmila, Marjanović Šilda iz Sarajeva, Marinčić Tatjana iz Zagreba, Mahenac Stefanija iz Marjabora, Novkavić Bibiana iz Travniku, Novosel Vanda iz Zagreba, Nikošova Vera iz Skoplja, Nikolić Zora iz Beograda, Niktović Milica iz Beograda, Nikolić Miljanka iz V. Plane, Naceva Mara iz Beograda, Ojdanić Dobrila iz Čelinja, Ocepak Angelica iz Ljubljane, Orovičanec Vera iz Skoplja, Podgorac Živka iz Prnjavora, Pejović Bosa iz Cetinja, Pejuović Kata iz Like, Perović Lepa iz Beograda, Rajković Milica iz K. Mitrovice, Prodanović Mila iz Beograda, Pentak Magda iz Varaždina, Prodanović Persa iz Beograda, Petrović Razumenka iz Beograda, Prešačović Seka iz Banja Luke, Pojarković Tereza iz Subotice, Pribić Cyeta, Podgorska Vika iz Zagreba, Rukavina Vinka iz Bjelca, Rantar Marija, Radić Mara iz Beograda, Stojšić Kata iz Lužnice, Stajić Milica iz N. Sada, Smolnić Marica, Stahner Marija iz Jesenice,

Rezolucije, Statut AFŽ-a Jugoslavije objavio je list *Žena danas* 52 (1948): 15-17 i 36-39. Među izabranima nalazi se i pesnikinja Desanka Maksimović.

.2-1953

Poštujući hijerarhiju sve republičke organizacije su se pripremale da usvoje i potvrde rezolucije i Statut donesen na Kongresu krovne organizacije i organizuju izbore za rukovodeće strukture organizacije. U sklopu izborne kampanje za Drugi kongres AFŽ-a Srbije u Novom Sadu je 3. aprila 1948. organizovan veliki predizborni miting na kome bilo 10.000 žena. Govorile su Branka Ćuk, sekretar Gradskog odbora AFŽ Novi Sad i Ruža Tadić predsednica Pokrajinskog odbora AFŽ-a Vojvodine. Izbori za članice mesnih, gradskih, sredskih odbora održani su 4. aprila 1948.

Pokrajinska konferencija AFŽ-a Vojvodine održana je u Novom Sadu 18. aprila 1948. Referat o radu organizacije podnela je Ruža Tadić. Pored nje govorile su i Stanka Vučić, Jeka Škorić, Kizur Eta, Poljaković Tereza, Eva Paraska i Melania Kovač. Izabran je novi Pokrajinski odbor koji su činile 50 Srpskinja, 36 Mađarica, 12 Hrvatica, 6 Rumunki, 7 Slovakinja, 3 Crnogorke, 2 Rusinke i 1 Slovenka. Za predsednicu je izabrana Ruža Tadić, za potpredsednicu Kizur Eta, a za sekretara Đarmati Roži. Za predsednice sekcija: Zvezdana Mikin – Sekcija „Majka i dete“, Smilja Jovanović – Organizaciona sekcija i Zora Krdžalić- Kulturno-propagandna sekcija.

Na temeljima rezolucija Drugog kongresa AFŽ-a Jugoslavije i Statuta organizacije odvijao se i rad Kongresa AFŽ-a Srbije održanog u Beogradu 25-27. aprila 1948.

Uvodni referat dr Blagoja Neškovića, predsednika Narodnog fronta Srbije definisao je zadatke AFŽ-a Srbije:

- „... Učiniti ženu aktivnim borcem u izgradnji socijalizma...“ tako što je „ treba vaspitati politički, prosvetno, kulturno...“ (Drugi kongres žena Srbije, 9).
- „osposobiti ženu da može pravilno da podiže svoje dete po propisima i zahtevima nauke...“ (Isto, 9).
- ...da organizacije AFŽ omogući da žene stiču sve više znanja da bi kulturnije uređivale svoj lični život u svom domaćinstvu, da bi se oslobođale zaostalosti, nekulturnosti i neekonomičnosti u svom domaćinstvu, u svojoj okolini i društvu uopšte.“ (Isto, 9).

Blagoje Nešković je dotadašnji rad AFŽ-a opisao kao: „konferencije, i plus lopate i pijuk, i plus tome problem majka i dete“ (Isto, 10).

Ruža Tadić, predsednica Pokrajinskog odbora AFŽ-a Vojvodine je na Kongresu AFŽ-a Srbije govorila o radu organizacije. Navela je rezultate kampanje za izbore za sreske i mesne odbore Narodnog fronta održane u februaru 1948. kao i za Skupštinu Autonomne Pokrajine Vojvodine. Kampanju je obeležio veliki odziv žena. Za listu Narodnog fronta glasalo je 94,99% svih birača (i preko 90% žena), a od ukupnog broja birača 97% je glasalo za odbore Narodnog fronta (preko 94% žena)“ (Drugi kongres žena Srbije, 76). Pozitivan stav koji su žene Vojvodine pokazale prema izborima za organe Narodnog fronta nisu pokazale i kao članice te organizacije, jer od „500.492 žene koliko ih ima u Vojvodini, 132.505 su neučlanjene u Narodni front“ (Isto, 77). Ruža Tadić je navela da je razlog za to bio nedovoljan rad organizacija AFŽ-a, naročito u višenacionalnim sredinama. Situacija se kasnije nešto popravila jer je do Drugog Kongresa AFŽ-a Srbije u „Narodni front upisano 18.396 žena, većinom iz nacionalnih manjina“ (Isto, 77).

Kao potvrdu ovoj tezi o iskustvu žena mađarske zajednice govorila je Ilonka Šebek, delegatkinja Sreza novokneževačkog:

„ ... mi Mađarice osećamo da je ova zemlja naša domovina isto kao što to osećaju i Srpskinje... U akcijama Narodnom frontu, na gradilištima, na kopanju kanala, izgradnji i ulepšavanju sela Mađarice se takmiče sa Srpskinjama. U pomoći na sprovođenju privrednih mera kao što su: otkup, naplata poreza, Mađarice pružaju svoju pomoć narodnoj vlasti podjednako kao Srpskinje...“ (Isto, 90). Mađarice su se uključile u rad AFŽ-a jer „ravnopravnost nije samo ispisana u Ustavu, ona se oseća i sprovodi na svakom koraku, poslu, merama narodne vlasti“ (Isto, 91).

*Praktična nastava u
Učiteljske domaćice škole u
Bačkoj Topoli. Slobodna
Vojvodina 10.05. 1949. str. 2.
Zadatak škole je obrazovanje
kadrova koji će obrazovati
žene na selu.*

Gordana Stojaković - AFŽ u Vojvodini 1942-1953

Organizacije AFŽ-a u Vojvodini između uspeha i slabosti

Kako su se u Vojvodini sprovodili ciljevi rezolucija AFŽ-a Jugoslavije pokazano je na Plenumu Pokrajinskog odbora AFŽ-a Vojvodine održanom 5. oktobra 1949. u Novom Sadu. Na dnevnom redu je bio izveštaj o radu organizacije, koji je iznala Ruža Tadić, predsednica PO AFŽ-a Vojvodine. Izveštaj je započela političkom ocenom situacije nastale u FNRJ posle donošenja Rezolucije Informbiroa, a zatim je iznala rezultate i probleme u radu Pokrajinske organizacije. Prema oceni Ruže Tadić članice AFŽ-a Vojvodine nisu se dovoljno angažovale u borbi protiv ideoloških protivnika u selima, niti su bile dovoljno aktivne na planu obrazovanja seoskih žena. Ipak, bilo je agilnih organizacija. Sreski odbor AFŽ-a kikindskog sreza i Gradski odbor AFŽ-a Sombora nagrađeni su prelaznim zastavicama kao najbolje organizacije žena u Vojvodini. Glavni odbor AFŽ-a Srbije takođe je nagradio Gradski odbor AFŽ-a Sombora kao najbolju organizaciju AFŽ-a u Vojvodini bibliotekom od 100 knjiga. Predsednica Gradskog odbora AFŽ-a Sombor je bila Zagorka Pušin (Beljanski M. 1949: 15). Svečana predaja nagrade Glavnog odbora AFŽ-a Srbije za ostvarene rezultate rada GO AFŽ-a Sombor održana je 21. maja 1949.

Gradska organizacija AFŽ-a Sombor je 1949. imala 19 osnovnih organizacija u samom gradu i 16 na salašima. Sistemom je rukovodio Sekretarijat preko Izvršnog odbora. Rad se odvijao kroz sekcije gde su planirane tromesečne i godišnje aktivnosti. Pored sekcija formirani su i aktivi,

organizovana su predavanja, savetovanja, kolektivne posete bioskopu, pozorištu, izložbama... Svim pobrojanim aktivnostima u Somboru je bilo obuhvaćeno oko 95% žena, a na salašima je taj broj bio manji.

у | Како ради организација АФЖ-а Сомбора — најбоља у Војводини

Сомбор, 24. јуна. — Организација АФЖ-а Сомбора једна је од оваких организација која је развијала живот и спостврну делатност на свим подима рада. То је имало у виду и Гаврилов одбор АФЖ-а Србије када је доношено одлуку да се сомборска организација АФЖ-а, као најбоља у Војводини, настави са библиотеком од 100 књига.

У лето уређене просторије Градског одбора АФЖ-а у Улици маршала Тита често српљале жене из основних организација, нарочито руко водиоши активна и сектајна. Разговарају са члановима секторијата, дискутују о проблемима рада, војнијим сектајима, прве упутства. А чешће се у тим просторијама одржавају и састанци конференције.

Било баш сада су на састанку жене-чланови активна витаторија. Сваки подноси налепник у свом раду. У овој хедимци је агенција опровергена па тада и тада пачин и било је успех. Агитација је значи правилно спроведена. У другој организацији витатори су покушавали да други пачин и пачин успеју. Оти значи треба да користите искуство оних који су успеји. И ево височјука: агитација не сме бити шаблонска, мора садржати у себи идентност, мора имати посветничку садржину.

ЈЕДАН ОД ПРВИХ ЗАЛАТА КА: ОМАСОВИЋИ ОРГАНИЗАЦИЈУ

Тако је у овим сектајама, спавајући акције-сплетована. Изменују се искуства, проподаже се начин за још боље спровођење акције и за још шире обухватише жене у рад организације. А зато треба наћи потодне форме рада, које не морају привући жени, које не изближавају са организацијом Жене Сомбора су написле те форме. На пример, организовале су стапче колективне ногете. Биоскопописаца уз велики поступт Жене радо гледају филмове, нарочито добре романе. Већ та форма их величаје организацију. Дакле, ако жене нађу да ће у дечјој конференцији АФЖ-а, која се налази на главној улици у Сомбору, моћи садићи да ће дете најпотребније стари, због ће спроврати то. А то је пет форма преко које се жене око везују за организацију. Правила пioniрске макара, у којој ће дете могут добити укусну рапу, па пioniрски парк, који је со ускору отворен. Све су то здраве обичаје рада, а жене Сомбра их обилати користе. Градски одбор АФЖ-а и многи

положаке на организационој линији и учествовање оснивачих организација, држећи се стручног принципа: ако је темељ, меште савидаш и плавајајућа ће бити врата. У свим основним организационима образованим су активни, повремени и ставни. Рад активности то је основни рад организације. Постоји активни да изграду дејствије организација, затим активни за дејствије организација, пасивни и друге дејствије установе, па овла активни да издавају политички рад. Један од њих проучена су нова заједница правила и Уредба о откупу издавања у 1949 години. Могло би се замерити руководству сајајје што је допустило да се неке читалачке групе скреју и потпуно престану са радом, тако да се број читалачких група смањио на 58. Руководиоши сајајју мотивишу то са интензивним полноправнедним радовима. Скоро је је то тако разлог и да се састанци читалачких група не могу одржавати толико често као у усмислим данима, или је очигуло и то да се и сада може и мора да је времена за политички рад. И то је један од пронеста ове сајајје.

СЕКЦИЈА „МАЈКА И ДЕЦА“ РАЗВИЈА ШИРОКУ ДЕЛАТНОСТ

Преместавајући издаваштво Градског одбора на очи да најавије програма издавања издаваја сајајје „Мајка и дете“. Ова сајајја је и најобимнија и највећа рад најавише промоције жене. Највећи уочек ове сајајје за последњих месец дана је објављивање смештаја деце док се њихове мајке налазе на посуђу.

Дуго се расправљало о томе како забранити децу док се мајке налазе на посуђу. Могућност отварају још неколико лојних објава: поред већ постојећег биле је маја. Нити је било потодних изјава, нити иницијатива,ничега. А време је проптицело. Већ у учењу почиње и пољопривредни рад. Задржане заједнице су тешко може да излaze на рад. Тада је одржан састанак и решено да се у свим рејонима (а има их четири) у просторијама организације обезбедију једије собе, где ће највећи осталци сајајје децу док се налазе на посуђу или прелазеју. У тим просторијама децу чувају на смешту напомажуће жене, великом старјији. Ту децу у игри проводе скоро цео дан. Обезбеђена им је и укусна храна. У време топлих летњих дана у пioniрском и детском парку обезбедиће се кување хране, тако да ће маке и у парку мадаји своју децу пре пољаска на посуђу.

За већ одласкану децу, за ћаке жене су отворице ћаке кухине, којију углавном пне и израджавају. Имају и слепу љуксмину да ходе спробављавају кућњу најпотребнијим памирима. Слепији стако-стако-издаје издаје мање ћаке групе жени на кућному на рад. Кућња је увек снабдевена свежим

понарјем и војем. Али највећа брига жене у последње време је била: обезбедити методике што већем броју деце. У том циљу било је створен и фонд, у који је сајајје приложила суму повијајући сајајје. Постоји активни рад секције „Мајка и дете“. Но, и рад осталих сајајја је најављено висине. Секција за идејно-политички рад, на пример, организована је неколико семинара. На једном од њих проучена су нова заједница правила и Уредба о откупу издавања у 1949 години. Могло би се замерити руководству сајајје што је допустило да се неке читалачке групе скреју и потпуно престану са радом, тако да се број читалачких група смањио на 58. Руководиоши сајајју мотивишу то са интензивним полноправнедним радовима. Скоро је је то тако разлог и да се састанци читалачких група не могу одржавати толико често као у усмислим данима, или је очигуло и то да се и сада може и мора да је времена за политички рад. И то је један од пронеста ове сајајје.

ПРИМЕР БОРБЕ ЗА ЈАЧАЊЕ ЗЕМЉОРАДНИЧКОГ ЗАДРУГАРСТВА

Још нешто је значајно напоменути, као се говори о раду организације АФЖ-а Сомбора, а то је почела на који се жене боре за јачање и развој земљорадничког задругарства.

Пре извесног времена Градска одбор АФЖ-а организовала је посету жене сељачкој радиој задружи „Маршал Тито“ у Стапинију. У посети су углавном биле жене — сељанке, које још вису узеле у задругу било из овог или оног разлога, а имају услова за то. Зашто били највише те жене? Ево, зашто: жене чланадрустра, који се још колеба да ли да уђе у задругу, не заједују ни сан да ли ће тамо живести биље, витке живот задругарства, видеће никоје станове, влагаве да живе боље него раније, да имају чека, витке да је будућност сељака у земљорадничком задругарству. А то је врло важно да овај види својим очима. Отуда је пачин на који организација АФЖ-а у Сомбору организује промоцију земљорадничког задругарства за пострада.

То је само један део поимог позадом сомборских жене. Али потреба из тога да се јакне Магнолија Глашиног одбора АФЖ-а треба да буде пострада за нове победе и успехе.

Zadaci AFŽ-a bili su da promoviše, podstiče i pomaže veće učešće žena u privrednom razvoju zemlje. Žene su ohrabrivane da se kvalifikuju za veliki broj zanimanja, a svaki udarnički rad je nagrađivan. Pored radnica i seljanki nagrađivane su i žene angažovane u nauci, umetnosti, prosveti.

У условима наше нове друштвене стварности

На предлог Српске академије наука, Министарства просвете, Комитета за научне установе, Универзитета и Високе школе, Министарства пољопривреде и Главног одбора Јединствених синдиката, Влада Републике Србије наградила је велики број заслужних труда-беника — научника, радника, књижевника и уметника за годину 1947/48.

Међу награђенима налази се велики број жена. За научни рад награђене су: Ксенија Сиротановић, асистент Природно-математичког факултета са 50.000 динара и Вјера Живковић, асистент Паразитолошког института САН са 30.000 динара. За унапређење процеса производње награђене су ударнице: Драгица Димитријевић, текстилна радница у предузећу за производњу вуне у Параћину, осмострука ударница са 20.000 динара, Радојка Ускрбић, радница у индустрији намештаја „Напредак“ у Новом Саду, Славка Михајловић, радница фабрике дувана у Нишу четврторастука ударница, Надежда Павков, радница у видарском предузећу „20 октобар“ у Београду, Анкица Малешев, радилица текстилног предузећа „Сонja Маринковић“ и Милка Ратковић, радилица у кројачкој радионици војне одеће у Београду, ратни инвалид-ударница са по 15.000 динара. За културно-уметнички рад награђена је Мира Александрић-Урбанова из Новог Сада са 20.000 динара. За позоришну уметност и глуму награђене су Невенка Урбанова и Олга Животић са по 20.000 динара. За олтарске и балетске улоге награђене су: Мира Сањина са 25.000 и Војана Перић са 20.000 динара. Међу награђеним репродуктивним уметницима налази се и Анита Мезе која је награђена за концертно извођење са 20.000 динара. За рад на аналфабетским тегајевима награђене су Катарина Томић, учитељица у Букору — Срез поцерски, Стана Петровић, учитељица у Великој Реци — Срез азбуковачки и Анica Pejin, учитељица у Чонопљу — Срез сомборски са по 15.000 динара. За унапређење пољопривреде награђена је Цвета Прибић, из Степановићева са по 20.000 динара,

Gordana Stojaković - AFŽ u vojvodini 1942-1953

Tekst i fotografije trudbenica preuzeti su iz lista Žena danas 55 (1948): 22 - 23.

Među награђенима је било неколико жена из Вojводине: Ankica Malešev из Žablja, Radojka Uskrbić из Novog Sada, Anica Pejin из Čonoplje i Cveta Pribić из Stepanovićeva.

Ankica Malešev

Cveta Pribić

Žena danas 55 (1948): 22 - 23.

Ali, bilo je i slabosti u radu AFŽ organizacija u Vojvodini. Jedna od očiglednih, koja je uočena i od liderki organizacije, je bila nedostatak obučenih žena na rukovodećim mestima. Razloga je bilo više. Jedan od važnih je da je među žrtvama NOB-a bio veliki broj iskusnih komunistkinja i skojevki koje su mogle da ponesu teret formiranja i organizovanja masovne organizacije žena. Drugi razlog je bila neodgovarajuća kadrovska politika koja se oslanjala na platformu KPJ gde su predstavnice radničke klase i žene sa sela stavljane u prvi plan na osnovu angažovanja u konkretnim radnim akcijama, a ne i na osnovu drugih potrebnih kvaliteta (organizacione sposobnosti, obrazovanje i sl.). Tako se, prema zapažanju liderki Pokrajinskog odbora AFŽ-a Vojvodine, desilo da u „Subotici od 97 osnovnih organizacija AFŽ-a 32 nisu radile, a u Novom Sadu od 75 osnovnih organizacija 17 nije radilo“ (Popov, J. 1986: 206)

Gordana Stojaković - AFŽ u Vojvodini 1942-1953

AFŽ Vojvodine (1950-1953): Gašenje organizacije

Živost, energičnost i radni elan brojnih organizacija AFŽ-a snažno se osećao 1950

Masovni rad žena u okviru AFŽ-a u Vojvodini je proizveo talas optimizma energičnosti, radnog elana koji je uticao na promenu ženske situacije u društvu. To se moglo konstatovati na svim životnim planovima. Ostvarivanje plana rada organizacija AFŽ-a Vojvodine odvijao se kroz takmičenja u svim oblastima u kojima su organizacije AFŽ-a bile aktivne. Povodom 8. marta žene Vojvodine su se u organizacijama AFŽ-a takmičile u udarništvu, organizovanju ideološko-vaspitnog rada, otvaranju novih dečjih ustanova. Pored toga kao pomoć zaposlenim majkama u gradovima su u organizaciji AFŽ-a otvarane: perionice, krpaone, menze, razni servisi...

U Vojvodini je tokom 1950. povodom Dečje nedelje otvoreno mnogo novih vrtića, dečjih restorana, igrališta... Prema statistici Pokrajinskog odbora AFŽ-a Vojvodine te godine otvoreno je još 110 dečjih sezonskih obdaništa pri seljačkim radnim zadrugama, 59 dečjih igrališta, 90 pionirskih kutića i soba („U Vojvodini je otvoreno još 110 dečjih sezonskih obdaništa pri seljačkim radnim zadrugama,” 1950: 2). U sklopu manifestacije organizovane su posete domske dece seljačkim radnim zadrugama.

U radu organizacije još uvek se osećao nedostatak odgovarajućih kadrova na rukovodećim mestima u sistemu AFŽ-a zbog loše kadrovske politike. Nedostatak sposobnog „rukovodećeg kadra“ rešavan je edukativnim kursevima. Tako su tokom 1950. u sreskim odborima održana „84 seminara i 31 kurs“ sa oko 4000 polaznica (Popov J. 1986: 207).

Pokrajinski odbor AFŽ-a Vojvodine organizovao je političke kurseve za žene na mađarskom i rumunskom jeziku, jer je primećen nedostatak predstavnica nacionalnih zajednica u organizacijama AFŽ-a. Nedostatak se naročito osetio u srezovima i gradovima gde je u većini mađarski živalj. Tokom maja meseca 1950. organizovan je kurs na mađarskom jeziku na kome je bilo 35 polaznica. Pod rukovodstvom članica Pokrajinskog odbora AFŽ-a iz mađarske zajednice kursistkinje su obučavane da preuzmu rukovodeće uloge u sistemu AFŽ-a.

U Vojvodini se u periodu 1949-1950. porodilo oko 40.000 žena, a kroz savetovališta za trudnice je prošlo samo 17,1 % žena. Tokom 1948. umrlo je 8, a 1949. 5 porodilja na 1000 porođaja – najviše od eklampsije. Kako je to bolest koja se mogla sprečiti zaključeno je da savetovališta za trudnice nisu dobro radila. Zato je Pokrajinski odbor AFŽ-a Vojvodine 5. oktobra 1950. organizovao savetovanje o smrtnosti dece do godinu dana u Vojvodini.

Politički kurs za Mađarice. *Glas žena* 6 (1950): 22.

Referat je podnела dr Nada Micić Pakvor direktorka Uprave za zaštitu majke i deteta pri Povereništvu za narodno zdravlje Glavnog izvršnog odbora Narodne skupštine AP Vojvodine. Ona je primetila da zdravstvena zaštita dece počinje zdravstvenom zaštitom trudnica, a nastavlja se zdravstvenom zaštitom odojčadi i dece. U referatu dr Nade Micić Pakvor, objavljenom u *Glasu žena* smrtnost dece do godinu dana u Vojvodini nije iskazana brojkama (Micić-Pakvor 1950: 1-2). Kaže se da su deca najčešće umirala zbog „prekidanja dojenja, nestručnog prehranjuvanja, rađanja pre vremena i zapaljenja pluća“ (Isto, 1). Najčešći uzrok smrti dece je prekidanje dojenja koje se nastavlja nestručnom i nehigijenskom ishranom. Nepoznavanje higijenskog načina života, naročito kod seoskih žena bili su najčešći uzroci smrtnosti dece. Zaključeno je da organizacije AFŽ-a treba da organizuje edukaciju žena kako bi one redovno odlazile u savetovališta za majku i dete, da se staraju da se poveća broj savetovališta i da se naročito u seoskim sredinama održavaju predavanja o pravilnoj ishrani, higijeni, dojenju dece i načinima za prehranjuvanje dece... Tokom 1948. i 1949. donete su Uredba o materijalnoj pomoći za decu radnika i nameštenika, Uredba o zaštiti trudnih žena i majki dojilja u radnom odnosu, Uredba o osnivanju dečjih jasli i vrtića i dr. što se pozitivno odrazilo na položaj zaposlenih majki.

Bilo je žena koje su bile vidljive i uspešne u proizvodnom radu. Mnoge su imale udarnički status koji je značio ne samo opštenarodno priznanje već i finansijsku satisfakciju takođe. Iz zapisnika i izveštaja o radu organizacija AFŽ-a u Vojvodini videli smo da su, među utrošenim sredstvima bila i ona namenjena udarnicima. *Glas žena*, je tokom 1950. doneo reportaže o višestruko nagrađenim i odlikovanim udarnicama: Godar Eti, udarnici i brigadirki u fabrici čarapa „La Pasionarija“ u Subotici; Ljubici Stanković, zadugarki Seljačke radne zadruge „Savo Kovačević“ u Vrbasu; Juliji Lazar, radnici novosadskog „Jugosalata“ prvoj ženi –metalcu i Timar Margiti radnici i udarnici Fabrike „Ivo Lola Ribar“ u Odžacima.

Godar Eta. *Glas žena* 2 (1950): 8.

Ljubica Stanković. *Glas žena* 2 (1950): 13.

Lazar Julija. *Glas žena* 5 (1950): 10.

Timar Margita. *Glas žena* 11 (1950): 7.

Gordanci i Žene u Vojvodini 1942-1953

Nastavljen je bio i proces afirmacije žena u politici. Izbori za Narodnu skupštinu FNRJ održani su 26. marta 1950. Na listi Narodnog fronta su za poslanice u Saveznom veću Narodne skupštine FNRJ iz AP Vojvodine izabrane su: Agbaba Milka i Munčan Veselinov Stanka, a za narodne poslanike iz AP Vojvodine u Veću naroda Narodne skupštine FNRJ: Sabo Ida, Tadić Ruža i Lendvai Klara. Na izborima za članove narodnih odbora, mesnih sreskih i pokrajinskih u 1949. u Vojvodini izašlo je 95,6% žena (*Izveštaj Izvršnog odbora Centralnog odbora AFŽ-a Jugoslavije na Trećem kongresu AFŽ Jugoslavije*, 2). „Mađarice su izašle na izbole sa 93,8% a Rumunke sa 98,2%.“ (Isto, 2). U isto vreme broj žena u narodnim odborima je bio nizak što je bila posledica predrasuda u odnosu na žene i nespremnosti žena da se aktivnije uključe u političke aktivnosti. Ipak, i tu su primećeni pozitivni primeri. Apsolutni broj odbornica u odborima Narodnog fronta je u pojedinim sredinama veći od proseka za Vojvodinu. Tako se broj odbornica u narodnim odborima u Somboru „povećao sedam puta“ u odnosu na prethodne izbole (Isto, 2).

Stanka Veselinov

Lendvai Klara

Fotografije: Glas žena 4 (1950): 6-8.

Žene su bile aktivni članovi drugih izbornih tela kao što je sud. One su učestvovale u upravljanju državom kroz inspekcijske službe, komisije, savete narodnih odbora i u Narodnom frontu. Aktivno su učestvovale u izgradnji zemlje. Tokom 1949. i 1950. u Vojvodini je kroz „petnaestodnevne, sedmodnevne i jednodnevne brigade prošlo 3.527 žena (*Izveštaj Izvršnog odbora Centralnog odbora AFŽ-a Jugoslavije na Trećem kongresu AFŽ Jugoslavije*, 1950: 3).

U periodu 1950-1952. u Jugoslaviji je sagrađen veliki broj fabrika i drugih privrednih i infrastrukturnih objekata. Usvojen je Zakon o upravljanju državnim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva. Na osnovu tog zakona organizovani su opšti izbori za radničke savete i upravne odbore. U radničke savete i upravne odbore ušle su i žene. AFŽ se aktivno uključio u kampanju za uključenje žena u radničke savete.

Među prvim ženama u radničkim savetima u Vojvodini su je bila i radnica Ivana Paroški. Ona je bila brigadirka i udarnica u pletari „Novkabela“ koja „ni jednom nije izostala s posla, nema ni minut zakašnjenja, premašuje normu prosečno 35% i petostruka je udarnica (Pisarević 1950: 14).“ U februaru 1950. izabrana je za članicu tek osnovanog radničkog saveta.

Ivana Paroški. Glas žena 8 (1950): 14.

Rekordi u proizvodnji su ohrabrivani i nagrađivani, ali nagrađivani su i rekordi druge vrste. Tako je sedamnaestogodišnja učenica trgovačke akademije Zagorka Spičanović u čast 58-og rođendana druga Tita postigla svetski rekord za žene u skoku s padobranom. Ona je bila članica Aerokluba „Heroj Pinki“ u Novom Sadu koja je 25 puta bez odmora skočila padobranom. Podvig je bio tako značajan da se njena fotografija našla za naslovnoj strani lista *Glas žena* iz 1950. Rekord nije priznat, jer Jugoslavija nije bila članica Međunarodne aeronautičke federacije, ali je domaća javnost bila oduševljena rekordom ove hrabre devojke. Podvig je pohvalio i Tito, koji je lično čestitao rekorderki poklonivši joj zlatni sat. Na trećoj skupštini Vazduhoplovног saveza Jugoslavije nagrađena je sa 10.000 dinara.

Socioekonomski položaj žena u Vojvodini je potpuno izmenjen u odnosu na period Kraljevine Jugoslavije. Žene su se kvalifikovale za nova zanimanja i po prvi put ušle u mnoge privredne grane. Zabeležen je napredak u pogledu položaja seoskih žena zahvaljujući razvoju zadrugarstva.

Gord
/ovodini 1942-1953

Zagorka Spičanović, svetska rekorderka u skoku s padobranom za žene 1950.

Nove poruke članicama AFŽ-a prenosi AFŽ štampa

Na IV Plenumu Centralnog odbora AFŽ-a Jugoslavije održanog 4. i 5. februara 1950. među novim zadacima koji su u prvom planu je bio odgoj predškolske i školske dece. Organizacije AFŽ-a je trebalo da organizovano i sistematski pomažu školi, porodici i narodnoj vlasti u realizaciji programa predškolskog i vanškolskog vaspitanja. Centralni odbor AFŽ-a Jugoslavije je izdao posebnu brošuru: *Uputstvo o organizaciji i zadacima komisije za odgojna pitanja pri odborima AFŽ-a*, 1950). Uputstvo je bilo namenjeno komisijama za tzv. odgojna pitanja, a odbori AFŽ-a, od gradskog do Pokrajinskog, imajli su zadatak da takve odbore i formiraju.

Zadaci komisija za odgojna pitanja su bili: da prema potrebama svoga terena u saradnji sa narodnom vlasti, školom, omladinskom organizacijom organizira pomoći roditeljima u odgoju predškolske djece, da radi na oklupljanju djece na igralištima i dječijim sobama i pronalazi oblike rada prema prilikama na terenu, da pretresa pitanja saradnje sa školom i nalazi oblike i načine koji će najbolje odgovarati prilikama na terenu da se unapredi učenje djece i saradnja roditelja sa školom, da se podiže i razvija interes roditelja za pitanja odgoja djece (savetovanja, seminari...), da se naruže sarađuje sa aktivima za trudne žene porodilje, dojenčad i djecu do tri godine, da pomaže rad pionirske organizacije, da organizira pomoći i saradnju prosvjetnih radnika sa terena i svoje osnovne organizacije kao i pomoći i saradnju roditelja, da putem seminara ospozobi kadrove rukovodioce aktiva žena za odgojni rad, da daju inicijativu i prijedloge kako bi osigurali materijalni osnov za rad i dr. (*Uputstvo o organizaciji i zadacima komisije za odgojna pitanja pri odborima AFŽ-a*). Pored podmlatka budući prioritet AFŽ-a su bile žene na selu, jer socijalistička transformacija sela nije bila završena.

Već u junu 1950. na savetovanju gradskih organizacija AFŽ-a Vida Tomšić je u vezi sa planiranim aktivnostima AFŽ-a zastupala stav da „smo u izvjesnoj mjeri, ako se to može kazati za cijelu zemlju, jedan od naših zadataka prilično izvršili [...] u izvjesnom smislu u nekim djelovima naše zemlje a naročito u gradovima, već postigli da je žena ravnopravna [...] i to na način da se ona i osjeća ravnopravnom“ (Tomšić, Kako treba raditi... 1950: 1). Za Vidu Tomšić je proces „podizanja žena“ do „političkog nivoa“ na kojem su muškaci završeni, ali dometi te transformacije nisu bili ujednačeni jer „ima nacionalnih manjima, žena pod feredžom koje još neće da idu zajedno sa muškarcima“ (Isto, 1-2). Takođe je smatrala da politički edukovane i motivisane žene mogu da nastave rad u Narodnom frontu, sindikatu i KPJ, a ne u AFŽ-u. Organizacije AFŽ-a, su zato u periodu koji sledi morale da se prilagode potrebama svake sredine bilo da se radi o direktivnom instruisanju u zaostalim sredinama ili o čvršćem povezivanja sa lokalnim organima vlasti i KPJ i to na način da žene ne bave isključivo tzv. ženskim pitanjima, mada „će se odvajati izvjesna pitanja koja leže ženama i koja su u tom smislu ženska pošto ih mi rješavamo, ali mi ćemo na nekom terenu uzeti na sebe svakojaka druga pitanja: pitanje higijene stanova i smrtnosti djece, pitanje suzbijanja bolesti, epidemije malarije, sifilisa i drugih ...“ (Isto, 2). Tomšić je dalje predložila ukidanje profesionalnih funkcija u AFŽ-u, jer su, kako je tvrdila, bile prepreka efikasnom radu. Rad plaćenih odbornica i rukovotkinja AFŽ-a trebalo je nadalje zameniti dobrovoljnim radom profesorica, doktorica, pravnica, domaćica, činovnica, za koje se smatralo da bi u gradskim sredinama trebalo „da zajednički prodiskutuju probleme i da daju osnovne smjernice za rad sa ženama“ (Isto, 2). Tomšić je takođe smatrala da treba ukinuti evidenciju i statistiku jer je „postala arhivski materijal i nije nam ništa

pokazivala“, a ostaviti „osnovnu evidenciju da bi gradski odnosno kotarski (sreski) odbor znao gdje ima i koliko osnovnih organizacija, da zna koliko ima sela da prema tome može uglavnom rukovoditi, a za ostalu aktivnost žena ne treba da se bojimo da će spasti“ (Isto, 2). Aktivnosti AFŽ-a koje su obavezivale članstvo organizacije trebale su da budu: pružanje pomoći radnoj majci, zaštita matere i materinstva, ishrane u gradovima i raspodele mleka preko Međunarodnog dečjeg fonda.

U referatu na Trećem kongresu AFŽ-a Jugoslavije održanom u Zagrebu iste godine Vida Tomšić je u prvom delu govorila o političkim posledicama Rezolucije Informbiroa koja je dovela i do udaljavanja predstavnica AFŽ-a iz MDFŽ³⁴-a pod izgovorom da se radi o „gestapovskim provokatorima i špijunima“ (Tomšić, III Kongres AFŽ-a Jugoslavije 1950: 4). U drugom delu referata govorila je o uspesima organizacije na čijem je čelu, najpre u vezi sa ulaskom žena u privredni i društveni život zemlje, zatim i o zakonskoj zaštiti žena (Zakon o imovinskim odnosima bračnih drugova, Zakon o socijalnom osiguranju, Zakon o zemljoradničkim zadrgama, Zakon o zdravstvenoj zaštiti porodice, Uredbe o zaštiti trudnih žena i majki u radnom odnosu, otvaranju dečjih ustanova ...). Tradicionalni diskurs je podrazumevao da se pored pozitivnih pomaka, prostor da i neuspesima u radu organizacije, a tu je ona nedovoljan politički rad među ženama izdvojila kao najozbiljniji propust. Na kraju je članstvu ponuđen novi sadržaj rada organizacije koji je i pored načelnog stava patrijskog rukovodstva da postoji potreba da se ženama pristupa na poseban način sada značio utapanje AFŽ-a u Narodni front o čemu Tomšić kaže:

“Ubuduće rad među ženama treba da se odvija sve više u okviru Narodnog fronta, da odbori Antifašističkog fronta žena zapravo funkcionišu kao sekciјe odgovarajućeg odbora Narodnog fronta” [...] AFŽ nema i nikad nije imao svoje određeno članstvo zbog toga što se zadatak te organizacije sastoji u tome da aktivizira žene u političkom životu zemlje kao članove Narodnog fronta. A stepen organizacionog učvršćenja AFŽ, odnosno forme rada među ženama treba da budu postavljene tako da omogućuju a ne da sprečavaju brže uvlačenje žena u rad narodne vlasti i Narodnog fronta” (Tomšić, III kongres... 1950: 5).

Direktivna poruka članstvu AFŽ-a je bila jasna: u buduće treba da postoje samo organizacije Narodnog fronta kao temeljne organizacije vlasti i „ne treba da radi osnovna organizacija AFŽ-a ... jer bi se time uvodio formalizam i šablon“ (Isto, 5). Zadatak odbora AFŽ-a kao sekciјe osnovne organizacije Narodnog fronta je da predlaže frontovskom odboru šta treba učiniti da bi se rad među ženama bolje odvijao.

³⁴ Kongres Međunarodnog demokratskog saveza žena održan je u Parizu od 26. 11 – 1. 12. 1945. Po donošenju Rezolucije Informbiroa 1948. položaj AFŽ Jugoslavije u MDSŽ-u je postao loš, da bi krajem 1949. AFŽ Jugoslavije bio isključen iz te međunarodne organizacije žena (Stojaković 2007).

*Delegatkinja III konfresa AFŽ-a Jugoslavije sa Titom.
Žena danas 77-78 (1950) naslovna strana.*

Stav KPJ koji je izražen u referatu Vide Tomšić je da se ide ka ukidanju posebne organizacije žena tako što će se urušiti njena vertikalna struktura i prepustiti rešavanje posebnih ženskih interesa nejasnom sistemu zajedničkih napora na mobilizaciji masa u izgradnji socijalizma. Posebnost ženskih intresa nije bila na liniji partijskih intresa.

Poruke Vide Tomšić o tome kako treba nadalje raditi u organizacijama AFŽ-a doneo je pometnju među članicama AFŽ-a, ali i unutar drugih organa vlasti. Bilo je sredina gde se smatralo „da AFŽ-a nema, da nije potreban“, a u drugim da je i dalje bio „AFŽ jedina forma rada među ženama“ (Tomšić, Šta je na Kongresu odlučeno... 1951: 1). Transformacija strukture AFŽ-a i programske delatnosti organizacije nosila je snažni pečat KPJ obrazložena potrebom da se program i struktura organizacije uvedu u novi ciklus društvenog razvoja - kao „jedan korak u daljem razvijanju socijalističke demokratije“ (Isto, 1). Da bi se izbegle pogrešne interpretacije direktivne poruke o promeni statusa i funkcije AFŽ-a Izvršni odbor Centralnog odbora AFŽ-a Jugoslavije je reagovao stavom da „celokupnim masovno-političkim i kulturno-prosvetnim radom među ženama treba da rukovodi Narodni front“, organizacije AFŽ-a treba da budu sekcije „odgovarajućeg“ odbora Narodnog fronta koje treba da predlažu šta treba raditi među ženama (Isto, 1). Odbori AFŽ-a su u tom novom programu trebali da budu i „komisije odgovarajućih tela Partije i (Narodnog) Fronta koji prate podizanje političke svesti žena i sve pojave koje se na terenu dešavaju“ (Isto, 1). Odluka je snažno pogodila sistem AFŽ-a na način da se vertikalna struktura organizacije urušila, a ukidanje profesionalnog rada je doveo do prestanka rada nekih organizacija AFŽ-a na šta je Izvršni odbor Centralnog odbora AFŽ-a zaključio da „nepostojanje osnovne organizacije AFŽ-a ne znači u isto vreme i nepostojanje odbora AFŽ-a na toj teritoriji“ (Isto, 2). Ali, šta bi žene trebalo da rade nadalje trebalo je da bude prepušteno aktivističkim potrebama žena mada je već postojao i stav da su „žene Jugoslavije najviše zainteresovane za dobar rad ustanova za zaštitu majki i dece“ (Zaključci Petog plenuma AFŽ-a Jugoslavije održanog u Beogradu 15. 16. juna“, *Žena danas* 84-85 (1951): 2).

Pedesete godine 20. veka su u socijalističkoj Jugoslaviji bile godine novih odluka u vezi sa razvojem društvenih i ekonomskih odnosa pa se kao u svakom prelomnom trenutku preispitivao položaj žena, a u tom kontekstu i ženski aktivizam u okvirima AFŽ-a. Na tom tragu je i platforma koju je dala Vida Tomšić u

govoru održanom povodom 8. marta 1952. Ona je najpre pošla od teze „istinske“ ravnopravnosti žena koja je značila aktivno učešće žena u društvenoj proizvodnji, njihovoj ekonomskoj nezavisnosti „koja im jedina daje mogućnost da se u životu stvarno osećaju nezavisnim i samostalnim“ jer je svakoj ženi data mogućnost da se obrazuje, zaposli, profesionalno afirmiše i da za isti rad budu isto plaćena kao muškarci (Tomšić, „Povodom 8 marta – Uloga žena u socijalističkoj izgradnji“ *Žena danas* 93 (1952): 1-7).

Neosporno je bilo da su mase žena iskoračile iz porodičnog kruga i u javnu sferu, ali pitanje reproduktivnog rada žena kao ograničavajućeg faktora za učešće žena u društvenoj proizvodnji u socijalističkoj Jugoslaviji nije nestalo već se zaošttrilo. To je konstatovala i Tomšić, smatrajući da su zaostala domaćinstva taj preteški teret koji žena nosi na leđima i da će modernizacija domaćinstva koja prema Tomšić nije, u trenutku dok je o tome govorila, bila „prioritetno pitanje naše socijalističke izgradnje“ dovesti do smanjenja dvostrukе opterećenosti žena (Isto, 1).

Uvođenje samoupravljanja³⁵ donelo je nove izazove u vezi sa položajem žena. Govoreći o prednosti novog sistema upravljanja privredom, koje je bilo praćeno i promenama u sistemu državne uprave, Vida Tomšić je bila na pozicijama KPJ kada je obrazložila prednosti samoupravljanja kroz „istinsku brigu ... za povećanje produktivnosti“ ali i na poziciji liderke AFŽ-a kada nije prečutala opasne tendencije koje su ženu često videle kao nerentabilnu radnu snagu (Isto, 7). Transformacija ženske situacije je podrazumevala preobražaj društvenih pravila kroz borbu protiv malograđanskih shvatanja koja su žene videle u privatnom prostoru i koje su, kako je Tomšić naslasila, bile uzrok „smanjivanja aktivnog učešća žene i u političkom životu i u izgradnji narodne vlasti“ (Isto, 7).

Ukidanje AFŽ-a dogodilo se na IV kongresu organizacije održanom 1953. U takvim prilikama obično se izgovori pregršt laskavih ocena što je liderka organizacije, Vida Tomšić i učinila. Ne može se reći da se radilo o šablonskim stavovima, već najpre o iskrenoj i toploj recenziji rada AFŽ-a. Velika većina članica organizacije složila bi se sa stavovima Tomšić da je AFŽ bio „snažna i čvrsta ... velika i omiljena organizacija miliona žena Jugoslavije do juče zapostavljenih koje je probudila Oslobođilačka borba i naša Revolucija,... Škola desetina i stotina hiljada žena koje su tu u AFŽ-u u svojoj organizaciji naučile da politički žive... organizacija koja je oslanjajući se na težnje i sopstvene snage žena samih, povele odlučujuću borbu protiv zaostalosti, nepismenosti, sujeverja i predrasuda... škola koja je pomogla bržem razbijanju okova prošlosti, uključila žene u redove graditelja socijalizma...“ (Tomšić „Mesto i uloga ženskih organizacija u današnjoj etapi razvitka socijalističkih društvenih odnosa 1953: 10). Ali, novi društveno-politički kontekst u kome je došlo do transformacije Narodnog fronta u Socijalistički savez radnog naroda, je prema stavovima KPJ, zahtevao ukidanje AFŽ-a koje je obrazloženo šablonskim setom stavova među kojima su bili: jednoobraznost organizacija, dupliranje rada, šablonsko rešavanje problema bez obzira na potrebe u konkretnoj sredini, birokratizam, izostanak kontinuiranog rada sa ženama van AFŽ-a (Isto, 11). Samo postojanje AFŽ-a, ocenjeno je kao „odvajanje žena iz našeg zajedničkog političkog života“ i situacija da se “za ostvarivanje prava žena one moraju same boriti protiv ostalog društva“ (Isto, 11). Nejasno je kako je osnivanje Komisije za rad među ženama pri odborima Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije³⁶ sa sigurnošću unapred ocenjeno kao bolje rešenje od ukinutog AFŽ-a i kako se

³⁵ Zakon o radničkom upravljanju privredom donešen je 1950. Bio je to početak procesa koji je za cilj imao „predaju zemlje seljacima i fabrika radnicima“ (Petranović 1981: 520).

³⁶ Narodni front Jugoslavije se transformisao u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (prim. aut.)

unapred znalo da će novoosnovane komisije podspešiti „raznovrsne društvene aktivnosti“ i ohrabriti samoinicijative građana koje bi trebale da dovedu do povećanja životnog standarda (Isto, 11). Ukinjanje AFŽ-a bilo je praćeno pozivima da se osnuju nova ženska udruženja čiji se ciljevi svode na ekonomiju nege i brige i obrazovanje majki i dece. Plan je bio da se novoosnovana društva udruže u Savez ženskih društava Jugoslavije (“Rezolucija o osnivanju Saveza ženskih društava Jugoslavije”, *Žena danas* 112 (1953): 2).

РЕЗОЛУЦИЈА О ОСНИВАЊУ САВЕЗА ЖЕНСКИХ ДРУШТАВА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Нарочне политичке и друштвене промене на овој етапи развијања социјалистичке револуције створиле су у систему друштвено-самоуправе такве органе радног народа где се решавају сва друштвена питања, сви питања живота грађана. За равноправност жене битно је њено активно учешће у овим органима. Ту је место где се мора манифестијати равноправност жене. Друштвено-самоуправе, а нарочито будућа комуна ствариће и све материјалне услове за пуно коришћење равноправности. То значи, створити жене такве услове у којима не мора да усклађи своју природну и друштвену функцију као мајка са пуним учешћем у економском, политичком и друштвеном животу.

Истини, законска равноправност је већ постала стварност у нашој земљи, макар се и не остварила свуда и у свим случајевима. Али, за стварну равноправност, за равноправност у свим односима, а нарочито у општина које закон не може ни да предвиди — у кући, породици, у схватањима, у менталитету, у нигилизму животу — за ту свесне социјалистичке снаге и сваки прави борац за социјализам морају упорно и неустранно и да сваком кораку да се боре и боре. Све је то циљана и неизоставно једно од другог — и демократија, и равноправност жене, стварна и формална, и јачање неопредређене улоге радног народа у привреди и држави. И како нема и не може бити социјализам без демократије, а ни стварне демократије без социјализма, не може бити ни једног ни другог без равноправности жене, без остваривања све пуне улоге жене не само у свим облицима друштвеног живота, него и у свим другим односима. То и јесте борба за социјализам, за боље односе међу људима, за нове људе. То мора бити борба неустрана, без узманаха пред капиталистичким и бирократским мрачним спагама! (Милован Ђилић, из Оснивачкој сконцепцији Савеза женских друштава Југославије)

Свако одијајање жене у посебну политичку организацију могло би само сметати њиховом брачном укључивању у општедруштвени и политички живот, самим штетити стварном остварењу њихове равноправности. Ствар женске равноправности је заједничко друштвено питање, то је питање политичке борбе свих слага социјализма коју предводи Савез комуниста и Социјалистички савез радног народа, посредујући социјалистичког власника маса. Политичко васпитање жене треба још у већој мери спроводити путем најразноврснијих метода у оквиру Социјалистичког савеза радног народа.

Правилно функционисање самоуправних друштвених органа обезбеђује не само њихово правилно организовање, њихову стапну поvezanost и одговорност својим бирачима, већ и активност грађана у различitim врстама друштвених организација, са различitim конкретним циљевима. Кроз њих не грађани мора да развијају своју иницијативу у решавању позај друштвених питања за које не треба или још не може да се питају читава самоуправна јединица. Таква слободна удруživanja грађана постаће и снажан фактор за ширење нових схватања, новог друштвеног морала, што не могу посттићи никакве административне мере.

Све јишиће бе друштвеним организације грађана претстављати напредно највиши облик слобodне социјалистичке иницијативе радnih маса, којој наш систем широм отвара пут, како у борби за брже кретање напред, тако и у борби против непријатеља социјализма, против реакционарних елемената који би хтели да социјализам и демократију искористе за своје прљаве антимародите циљеве.

Конгрес позива све жене да развију што већу активност на свим проблемима који се тичу жене, мајки, деце, према условима краја и потребама жене, било учешћем у постојећим друштвеним организацијама, било оснивањем нових друштава, кроз које ће најављиви помоћи културно-просветном и здравственом просвећивању жене, узdigавају њихове личне културе, њихове стручне спреме, побољшају услове живота у кући, помоћи у домаћинству и материјству, у училишавању њихових права — једном речју, у свим облицима који ће са своје стране дочинити мењању схватања о женама и њеном улоги, као и о стварању материјалних услова за побољшање личног живота жене, живота њене породице а тиме и читавог друштва.

У центру пажње нека буде питање омогућавања женама да својим радом у друштву постане економски самостална, јер је то основа њене истинске равноправности.

Сматрајући да би даље постојање АФЖ-које једино образије и једино женске организације, једнако организоване од дозе до горе, на овом степену друштвеног разнитеља сувеше издвајају жени из заједничких напора у решавању друштвених проблема, подржавају негрешно запињање да је питање положаја жене некакво одвојено женско питање, а не питање наше друштвене заједнице, питање свих бораца за социјализам, IV Конгрес АФЖ доноси одлуку да се уместо АФЖ осније Савез женских друштава.

Преузимајући на себе функцију осниватице сконцепције Савеза женских друштава, сконцепција усваја закључак да се у срезовима, градовима, републикама, на сконцепцијама делегата свих организација, друштава, и радника на друштвеним цртежима у вези са положајем жене, мајке и детета изаберу управни и надзорни одбори Савеза женских друштава.

942-1953

Žena danas

112 (1953):

2.